
Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, 4 (2010), 51-69

Zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen mede vanuit canoniekrechtelijk perspectief

A.P.H. Meijers*

I. Inleiding

“Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen (...), bezitten rechtspersoonlijkheid. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, (...)”, aldus art. 2:2 BW. Deze bepaling regelt een doorwerking van de in de Grondwet en in internationale verdragen gewaarborgde godsdienstvrijheid en de direct daarmee samenhangende inrichtingsvrijheid van kerkgenootschappen. Zij stelt kerkgenootschappen in staat om deel te nemen aan het burgerlijk rechtsverkeer. De bepaling berust ook op de scheiding van kerk en staat, die de bijzondere positie van kerkgenootschappen ten opzichte van de andere in Boek 2 BW geregelde rechtspersonen rechtvaardigt. De wet maakt het enerzijds mogelijk, dat kerkgenootschappen deelnemen aan het burgerlijk rechtsverkeer; anderzijds bemoeit de wet zich niet met de inrichting van de kerkgenootschappen. De kerkgenootschappen zijn daarmee rechtspersonen *sui generis*, die met het oog op de inrichting door de wet gerespecteerd autonomie bezitten. De wetsbepaling houdt echter ook rekening met de realiteit, dat de kerkgenootschappen reeds vóór de inwerkingtreding van Boek 2 (N)BW (in 1976) bestonden en dat hun inrichting het resultaat is van een eeuwenlange ontwikkeling.¹ Hetgeen voor de kerkgenootschappen geldt, is ook op de zelfstandige onderdelen ervan van toepassing.

Deze bijdrage gaat over de zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen. Het begrip *zelfstandig onderdeel* is merkwaardig. Óf iets is zelfstandig (en daarmee geen onderdeel), óf iets is een onderdeel (en daarmee niet zelfstandig). In art. 2:2 BW worden met zelfstandige onderdelen echter geen instellingen bedoeld, die los van het kerkgenootschap staan en die onafhankelijk en autonoom van het kerkgenootschap fungeren. Het gaat in art. 2:2 BW om instellingen die een onderdeel zijn van een kerkgenootschap en tevens zelfstandig aan het burgerlijk rechtsverkeer deelnemen.²

* Hoofddocent Canoniek Recht FKT, Universiteit van Tilburg.

¹ A.H.Santing-Wubs, *Kerken in geding. De burgerlijke rechter en kerkelijke geschillen*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2002, p.17.

² Santing-Wubs spreekt over “een apart optredende entiteit, welke haar identiteit ontleent aan het kerkgenootschap”, A.H.Santing-Wubs, *o.c.*, p. 25. De typering is mijns inziens te breed. In deze typering wordt het zelfstandig onderdeel niet onderscheiden van organen, zoals besturen en vergaderingen, die weliswaar zelfstandig optreden, maar als zodanig niet

Het komt de burgerlijke rechter toe te oordelen of sprake is van een zelfstandig onderdeel. Het gaat immers om een burgerlijke rechtsvorm waarover de burgerlijke rechter gezagvol oordeelt.

In de rechtspraak is de erkenning van een kerkelijke instelling als een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap doorgaans niet het hoofdgeschil, maar het is een bijkomende vraag die beantwoord moet worden alvorens het hoofdgeschil te kunnen beslechten. In de regel leidt de erkenning niet tot problemen. Toch zijn in deze vrij recentelijk twee opmerkelijke uitspraken gedaan.

Zo oordeelde de Commissie Gelijke Behandeling in 2002 op grond van art. 3 AWGB en art. 2:2 BW, dat het Pensioenfonds Nederlandse Bisdommen geen zelfstandig onderdeel van het R.-K. Kerkgenootschap is.³ Alhoewel dit pensioenfonds door de Nederlandse Bisschoppenconferentie is opgericht en de statuten het pensioenfonds expliciet als zelfstandig onderdeel van het R.-K. Kerkgenootschap regelen, oordeelt de commissie, met terzijdelegging van de bepalingen van de statuten, dat het pensioenfonds niet als zelfstandig onderdeel kan worden aangemerkt, omdat het religieus karakter ervan niet is gebleken. Daarbij wordt verwezen naar de opvatting van E.M. Meijers, dat een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap een religieus karakter dient te hebben.⁴

In 2008 oordeelde de Rechtbank Arnhem over de rechtspersoonlijkheid van de Heilig Landstichting en de Eerste Hulp Stichting der Heiliglandstichting. Aangenomen wordt, dat beide stichtingen kerkelijke rechtspersonen zijn. De vraag is echter, of beide stichtingen als publieke dan wel als private kerkelijke stichtingen dienen te worden aangemerkt. Op grond van het feit, dat beide stichtingen door private personen zijn opgericht, concludeert de rechtbank, dat het private kerkelijke stichtingen zijn. Maar met terzijdelegging van de statutaire bepalingen die beide stichtingen als zelfstandige onderdelen van het R.-K. Kerkgenootschap regelen, erkent de rechtbank beide stichtingen niet als zelfstandige onderdelen in de zin van art. 2:2 BW, maar beschouwt ze als burgerrechtelijke stichtingen.⁵

aan het burgerlijk rechtsverkeer deelnemen en derhalve geen rechtspersoon zijn. Voorts dreigt de verbondenheid van het zelfstandig onderdeel met het kerkgenootschap uit het oog verloren te worden.

³ CGB 13 augustus 2002, n. 2002-111. Zie: A.P.H.Meijers, 'Een recht is een recht. Kerkelijk pensioenfonds als burgerlijke rechtspersoon', *AA*, 2003, p. 84-90.

⁴ In de uitspraak wordt ook verwezen naar een artikel van F.O. Oldenhuis (*WPNR* 5488 (1979), p. 457), waarop hieronder nader wordt ingegaan.

⁵ Rechtbank Arnhem, 31 januari 2008, *LJN* BC3090, rov. 5.1-5.15.

Het opmerkelijke van beide uitspraken is, dat instellingen die het kerkgenootschap als zelfstandige onderdelen regelt (hetgeen ook uit hun statuten blijkt) door de burgerlijke rechter niet als zodanig worden erkend. Dit leidt niet alleen tot rechtsonzekerheid bij kerkgenootschappen, maar kan ook belanghebbenden en derden raken. Een vraag is ook, of daarmee niet aan de inrichtingsvrijheid van kerkgenootschappen te kort wordt gedaan.

In deze bijdrage wordt hierop nader ingegaan. Allereerst wordt aan de hand van de in de loop der tijd verschenen edities van de Asser-serie onderzocht, hoe de rechtsleer zich ten aanzien van het begrip *zelfstandig onderdeel* heeft ontwikkeld. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de invoering van het NBW en aan de literatuur en rechtspraak, waarnaar het Asser-commentaar verwijst. Een onderzoek aan de hand van de Asser-serie is weliswaar beperkt maar billijk, omdat kerkgenootschappen bij de inrichting van kerkelijke instellingen als zelfstandige onderdelen ook op dit gezaghebbend commentaar steunen. Daarna komt het canoniek recht van de R.-K. Kerk aan bod. Het gaat dan om de vraag, hoe het canoniek recht de (kerkelijke) rechtspersoonlijkheid mede met het oog op de zelfstandige onderdelen in de zin van art. 2:2 BW regelt. Hetgeen een kerkgenootschap als zelfstandig onderdeel inricht, berust op de eigen godsdienstige grondslag van het kerkgenootschap, die (mede) in het kerkelijk recht als statuut van het kerkgenootschap tot uitdrukking komt.⁶ Vanuit beide benaderingen eindigt deze bijdrage met enkele slotoverwegingen.

II. De behandeling van de zelfstandige onderdelen in de Asser-serie⁷

De Asser-serie behandelt de positie van kerkgenootschappen met terughoudendheid: *De rechtspositie van de kerkgenootschappen en haar onderdelen geeft aanleiding tot vele vragen waarop het antwoord weinig zeker is.*⁸ Niettemin bevestigen alle edities van het Asser-commentaar, dat de kerkgenootschappen en hun onderdelen naar burgerlijk recht rechtspersoonlijkheid bezitten.⁹ Dit is het uitgangspunt.

⁶ A.P.H.Meijers, 'Scheiding van kerk en staat - maar vervlechting van burgerlijke en canonieke rechtsorde', in: *Op het snijvlak van civiel en canoniek recht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994, p. 15.

De kerkelijke achtergrond kleurt ook de burgerlijke rechtsleer inzake de zelfstandige onderdelen. Zie voor een overzicht: A.H.Santing-Wubs, *o.c.*, p. 27-29 en de conclusie van de A-G in: HR 30 oktober 1987, *NJ* 1988, 392.

⁷ Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht, Zwolle: Tjeenk Willink.

⁸ Asser/Van der Grinten, 1976 (2-II), p. 139.

⁹ Voor een overzicht van de wijze waarop in de landen van de Europese Unie de rechtspersoonlijkheid van godsdienstige genootschappen wordt geregeld, zie: European

II.a. De periode vóór het NBW.

De rechtsleer aangaande de kerkgenootschappen is in de Assercommentaren van 1940 en 1954 identiek. Met een verwijzing naar de rechtspraak wordt aan kerkgenootschappen, wat de inrichting van hun zelfstandige onderdelen betreft, grote autonomie toegekend. De kerkgenootschappen beslissen hier zelf over. Noodzakelijk is wel, dat de zelfstandige onderdelen het karakter van een rechtspersoon hebben. Ze dienen daarvoor organen te bezitten.¹⁰ Het lijkt erop, dat deze opvatting weinig of geen ruimte laat voor rechterlijke toetsing.¹¹ Toch laat deze visie ruimte voor de rechter om te beoordelen of een instelling van een kerkgenootschap een rechtspersoonlijk karakter heeft. Het gaat dan om het corporatief karakter van de kerkelijke instelling met het oog op de deelname aan het burgerlijk rechtsverkeer. Anders geformuleerd: met het oog op de zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen toetst de rechter de zelfstandigheid van het kerkelijk onderdeel, die uit de kerkelijke regelingen kan worden afgeleid.

Deze visie wordt ondersteund door E.M. Meijers die reeds in 1935 schreef:¹²

Wat voor het Nederlandsche recht als rechtspersoon moet aangemerkt worden, daarvoor zijn alleen de opvattingen van het Nederlandsche recht zelf omtrent rechtspersoonlijkheid beslissend. Voor het Nederlandsche recht nu is voor het zijn van rechtspersoon noodig, dat er een corporatie of instelling bestaat met een eigen vermogen, en met zelfstandig optredende organen die naar buiten de rechtspersoon vertegenwoordigen. Voor de vraag of deze vereischten vervuld zijn, leveren de kerkelijke reglementen slechts de gegevens op; de toetsing zal eventueel door den Nederlandschen rechter geschieden.

Of het kerkelijke recht een onderdeel al of niet al rechtspersoon beschouwt, blijft desalniettemin van het grootste gewicht; in de eerste plaats omdat wanneer dit recht een onderdeel wel als zodanig aanmerkt, daaruit meestentijds ook wel tot de noodige zelfstandigheid kan besloten worden.

Consortium for Church and State Research, *Churches and Other Religious Organisations as Legal Persons*, L. Friedner (ed.), Leuven: Peeters, 2007 (228).

¹⁰ Asser/Scholten, 1940 (I-II), p. 125-126; Asser/Scholten/Bregstein, 1954 (I-II), p. 147-148; HR 13 mei 1938, NJ 1938, 247.

¹¹ Zie A.H.Santing-Wubs, *o.c.*, p. 28.

¹² E.M.Meijers, 'Het rechtskarakter en de vertegenwoordiging van kerkgenootschappen en kerkelijke instellingen', *WPNR* 3418 (1935), p. 306.

II.b. De periode van het Ontwerp-BW

Het ontwerp-BW (van de hand van E.M. Meijers) van 1954 voorziet in een eerste wettelijke regeling voor de kerkgenootschappen en hun zelfstandige onderdelen. De ontwerptekst luidt:¹³

Artikel 2. 1. Kerkgenootschappen, alsmede hun zelfstandige onderdelen bezitten rechtspersoonlijkheid.

2. Zij worden door hun eigen reglementen geregeerd, voor zover deze niet in strijd zijn met de wet.

In de Toelichting wordt gesteld:¹⁴

De rechtspersoonlijkheid van kerkgenootschappen en hun zelfstandige onderdelen wordt reeds thans algemeen in de rechtspraak erkend. (...) Wat een kerkgenootschap is, wordt hier evenmin als dit tot heden in onze wetgeving is geschied, nader omschreven. Het gemis van een zodanige omschrijving is nog nimmer in onze rechtspraak als een leemte gevoeld, terwijl iedere definitie noodzakelijk tot theologische disputen aanleiding moet geven.

(...) Slechts dan kan van een zelfstandig onderdeel, dat zonder meer evenals het kerkgenootschap eigen rechtspersoonlijkheid bezit, worden gesproken wanneer dit onderdeel een religieus karakter heeft; het moet een onderdeel van het kerkgenootschap zijn, niet een met het kerkgenootschap samenhangende vereniging of stichting, als een op een bepaalde religieuze grondslag staande toneelvereniging of een stichting voor jeugdzorg.

Bij de parlementaire behandeling wordt ten aanzien van de zelfstandige onderdelen benadrukt, dat het kerkgenootschap zelf beslist, of de zelfstandigheid bestaat. In dit perspectief wordt het volgende tekstvoorstel gedaan: *Kerkgenootschappen, alsmede hun onderdelen, die zij blijkens hun reglementen als zelfstandig aanmerken, bezitten rechtspersoonlijkheid.* Dit voorstel wordt niet overgenomen om de rechterlijke toetsingsbevoegdheid niet in gevaar te brengen: *De zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen bezitten wel rechtspersoonlijkheid, maar het dient steeds ter beoordeling van de rechter te staan of een bepaald onderdeel van een kerkgenootschap als een zelfstandig onderdeel in de zin van dat artikel beschouwd moet worden, d.w.z. als een eenheid naar buiten kan optreden.*¹⁵ Maar bij de rechterlijke toetsing zal mede gelet dienen te

¹³ Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek, Tekst, eerste gedeelte, boek 1-4, 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij en Uitgeversbedrijf, 1954, p. 81.

¹⁴ Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek, Toelichting, eerste deel, boek 1-4, 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij en Uitgeversbedrijf, 1954, p. 122.

¹⁵ Parlementaire geschiedenis van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek, boek 2, Rechtspersonen, Deventer: Kluwer, z.j., p. 70-71.

*worden op de kerkorde van het genootschap waarin bepalingen omtrent de zelfstandigheid van de onderdelen kunnen zijn opgenomen.*¹⁶

Na de parlementaire behandeling luidt de tekst als volgt:¹⁷

Art. 2. 1. Kerkgenootschappen, almede hun zelfstandige onderdelen bezitten

rechtspersoonlijkheid.

2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet.

De wet werd in 1960 vastgesteld en is in 1976 in werking getreden.

Wat betreft de rechtspersoonlijkheid van kerkgenootschappen en hun zelfstandige onderdelen codificeert het wetsontwerp de bestaande situatie. Om theologische discussies in de rechtszaal te vermijden, wordt van een nadere typering van het begrip *kerkgenootschap* afgezien. Hetzelfde geldt voor de zelfstandige onderdelen. In de Toelichting op het wetsontwerp wordt er weliswaar op gewezen, dat de zelfstandige onderdelen een religieus karakter dienen te hebben, maar de strekking van deze typering is om aldus de zelfstandige onderdelen te onderscheiden van de burgerlijke stichtingen en verenigingen op godsdienstige grondslag, die apart in het (N)BW worden geregeld. Doorgaans zal dit uit de statuten blijken. In die zin is het te betreuren, dat voor de zelfstandige onderdelen een materieel criterium (het religieus karakter) wordt gegeven, terwijl een formeel criterium (de statutaire bepalingen) had kunnen volstaan.

Voor de erkenning als een zelfstandig onderdeel dient de rechter te toetsen of een instelling van een kerkgenootschap als *een eenheid naar buiten kan optreden*. De rechter dient daarbij de kerkorde van het kerkgenootschap te betrekken, *waarin bepalingen omtrent de zelfstandigheid van de onderdelen kunnen zijn opgenomen*. Kortom, de rechter toetst het rechtspersoonlijk karakter van de kerkelijke instelling met het oog op de deelname aan het burgerlijk rechtsverkeer. Dat het rechterlijk oordeel op de kerkelijke regelingen steunt, ligt voor de hand, omdat het wetsontwerp naar de eigen reglementen (later: het eigen statuut) van het kerkgenootschap verwijst. Voor de erkenning als zelfstandig onderdeel toetst de rechter steunend op de kerkelijke regelingen derhalve niet het kerkelijk maar het rechtspersoonlijk karakter van de kerkelijke instelling. Dit beantwoordt aan de hierboven aangehaalde opvatting van E.M.

¹⁶ Parlementaire geschiedenis, *o.c.*, p. 1064-1065.

¹⁷ Het begrip *reglementen* is gewijzigd in *statuut*. Het begrip *reglement* herinnerde te veel aan de reglementen die in het midden van de 19^e eeuw de staatsinvloed op kerkgenootschappen beoogde te regelen. Parlementaire geschiedenis, *o.c.*, p. 77-78, 80-81, 83-84, 88, 107.

Meijers, die hij reeds in 1935 verwoordde en aan de tot dan toe verschenen commentaren van de Asser-serie.

De derde druk van het Asser-commentaar van 1959 steunt op het Ontwerp-BW. Het is een grondige herziening van de voorafgaande drukken.

De volledige vrijheid van kerkgenootschappen om zelfstandige onderdelen in het leven te roepen wordt erkend. Als criterium geldt, dat de zelfstandige onderdelen aan het burgerlijk rechtsverkeer kunnen deelnemen en dat deze rechtsbevoegdheid ook wordt beoogd. Of van een *zelfstandig* onderdeel sprake is, dient de rechter te beoordelen aan de hand van de organieke regels van het kerkgenootschap en de structuur van de instelling.¹⁸ De rechter toetst, omdat het om een burgerlijke rechtsvorm gaat. De cursivering *zelfstandig* benadrukt, dat de rechter toetst of een kerkelijke instelling *zelfstandig* aan het burgerlijk rechtsverkeer kan deelnemen en beoogt deel te nemen en betreft het rechtspersoonlijk karakter van de kerkelijke instelling. Deze visie staat in de lijn van de vorige edities van het Asser-commentaar en de parlementaire behandeling van het Ontwerp-(N)BW.

Nieuw is de aandacht voor het kerkelijk karakter van de zelfstandige onderdelen. Voorop wordt gesteld, dat noch de huidige wetgeving noch het ontwerp-BW criteria formuleert voor de zelfstandige onderdelen van kerkgenootschappen.¹⁹ Dit ligt voor de hand, omdat de kerkgenootschappen inrichtingsvrijheid genieten en zij overeenkomstig hun godsdienstige grondslag kerkelijke instellingen als zelfstandige onderdelen regelen. Als negatief criterium wordt vervolgens geformuleerd, dat alleen die instellingen zelfstandige onderdelen kunnen zijn, die een kerkgenootschap als zodanig erkent.²⁰ Het is immers in strijd met de kerkelijke inrichtingsvrijheid om een instelling als een zelfstandig onderdeel te erkennen, dat een kerkgenootschap zelf als zodanig niet regelt.²¹ Dit is later in de rechtspraak bevestigd.²²

Dan wordt vermeld, dat een kerkgenootschap een instelling redelijkerwijs als een zelfstandig onderdeel dient te kunnen beschouwen. Daarvoor is het noodzakelijk, dat kerkelijke ambtsdragers zeggenschap binnen de instelling hebben.²³ Daarmee wordt een criterium geïntroduceerd, dat noch

¹⁸ Asser/Scholten/Bregstein/Van der Grinten, 1959 (1-II), p. 208-209 (1997, p. 260-261).

¹⁹ Asser/Scholten/Bregstein/Van der Grinten, 1959 (1-II), p. 209 (1997, p. 261).

²⁰ Asser/Scholten/Bregstein/Van der Grinten, 1959 (1-II), p. 209 (1997, p. 261).

²¹ E.M. Meijers, *o.c.*, *WPNR* 3418 (1935), p. 307; A.H. Santing-Wubs, *o.c.*, p. 31.

²² Asser/Van der Grinten, 1991 (2-II), p. 194 (1997, p. 261). HR 30 oktober 1987, *NJ* 1988, 392.

²³ Asser/Scholten/Bregstein/Van der Grinten, 1959 (1-II), p. 209 (1997, p. 261). In de latere edities is dit genuanceerd. Toegevoegd wordt: *de organisatie moet tot de kerk behoren*,

in de Toelichting op het wetsontwerp noch bij de parlementaire behandeling is genoemd. Een vraag is, of dit criterium de kerkelijke inrichtingsvrijheid wel afdoende respecteert. De kerkgenootschappen zijn immers vrij om zelfstandige onderdelen in te richten met wel of geen zeggenschap voor kerkelijke ambtsdragers. Wat volstaat en duidelijk dient te zijn, is dat het kerkelijk statuut een kerkelijke instelling als een zelfstandig onderdeel beschouwt en dat de kerkelijke instelling aan het burgerlijk rechtsverkeer kan deelnemen. Op grond van de inrichtingsvrijheid is het onnodig om het zelfstandig onderdeel in deze zin nader te preciseren.

Tenslotte wordt met een verwijzing naar de Toelichting op het wetsontwerp op het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen gewezen. Deze kwestie is hierboven reeds aan de orde geweest. Het religieus karakter dient volgens het Asser-commentaar breed te worden verstaan en kan ook kerkelijke instellingen met een charitatief karakter omvatten.²⁴ Door het religieus karakter breed te verstaan wordt tegelijk de inrichtingsvrijheid van de kerkgenootschappen gerespecteerd. De kerkgenootschappen zijn immers vrij om op basis van hun godsdienstige grondslag kerkelijke instellingen met een zorgkarakter als zelfstandige onderdelen in te richten of deze in de rechtsvorm van de stichting of vereniging onder te brengen.

Tot zover het Asser-commentaar van 1959, waarvan in 1968 een tweede oplage verschijnt.

II.c. De periode van het Nieuw-BW

In 1976 treedt boek 2 BW in werking. De tekst van art. 2:2 BW luidt dan:

- 1. Kerkgenootschappen, alsmede hun zelfstandige onderdelen bezitten rechtspersoonlijkheid.*
- 2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet.*

In 1992 wordt de tekst van art. 2:2 BW opnieuw vastgesteld:

- 1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid.*
- 2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Met uitzondering van art. 5 gelden de volgende artikelen van deze titel niet voor hen; overeenkomstige toepassing daarvan is*

waarvoor in het algemeen nodig is, dat kerkelijke ambtsdragers daarin zeggenschap hebben. Zie: Asser/Van der Grinten, 1986 (2-II), p. 173 (1997, p. 261).

²⁴ Asser/Scholten/Bregstein/Van der Grinten, 1959 (1-II), p. 209 (1997, p. 261).

geoorloofd, voor zover deze is te verenigen met hun statuut en met de aard der onderlinge verhoudingen.

In het Asser-commentaar wordt met name het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen nader gepreciseerd. Blijkbaar is dit criterium onhelder en behoeft het nadere precisering.

Zo wordt in de zesde druk van 1986 met een verwijzing naar een artikel van Oldenhuis²⁵ ten aanzien van het religieus karakter aangenomen, dat daartoe naast de reeds eerder genoemde charitatieve instellingen ook instellingen met een beherend karakter kunnen behoren.²⁶ Deze opvatting sluit aan bij hetgeen E.M. Meijers reeds in 1935 aannam ten aanzien van bepaalde fondsen van de Nederlands Hervormde Kerk.²⁷ Ook Oldenhuis is van mening, dat beheersstichtingen als zelfstandige onderdelen kunnen worden aangemerkt.²⁸ Wat de R.-K. Kerk betreft, kan op de Parochiële Caritas Instellingen worden gewezen, die vermogens beheren met het oog op het verlenen van caritatieve zorg.

In zijn artikel van 1979 besteedt Oldenhuis ook aandacht aan het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen. Hij pleit voor een strikte en uniforme interpretatie. Als zelfstandige onderdelen kunnen alleen instellingen worden aangemerkt, die daadwerkelijk de godsdienst uitoefenen, dat wil zeggen instellingen die rechtstreeks op de eredienst en het geloof betrekking hebben, dan wel onmiddellijk bij de uitoefening ervan betrokken zijn. Daartoe behoren niet de instellingen met een bedrijfsmatig karakter en instellingen op het gebied van de maatschappelijke zorg, zoals verpleeginrichtingen.²⁹ Wat de caritatieve zorginstellingen betreft, wijkt de mening van Oldenhuis af van de in het Asser-commentaar verwoorde opvatting die wel ruimte laat voor de inrichting van caritatieve zorginstellingen als zelfstandige onderdelen. Waarom voor een strikte en uniforme interpretatie wordt gekozen, is onduidelijk. Dit staat op gespannen voet met de grondslag van art. 2:2 BW, die de verscheidenheid van inrichting van kerkgenootschappen respecteert, die op haar beurt op de inrichtingsvrijheid van de kerkgenootschappen berust. Art. 2:2 BW scheidt daarmee ruimte voor een interpretatie en toepassing die rekening houdt met de verscheidenheid van kerkgenootschappen en die de inrichtingsvrijheid van kerkgenootschappen respecteert. Dit urgeert een open interpretatie van art. 2:2 BW. Het is ook maar de vraag of met de nadere invulling van het religieus karakter als

²⁵ In *WPNR* 5486 en niet in *WPNR* 5466.

²⁶ Asser/Van der Grinten, 1986 (2-II), p. 173 (1997, p. 261).

²⁷ E.M. Meijers, *o.c.*, p. 307.

²⁸ F.T. Oldenhuis, 'De positie van de 'kerkelijke stichting' onder het nieuwe Tweede Boek van het BW', *WPNR* 5486 (1979), p. 455.

²⁹ F.T. Oldenhuis, *o.c.*, p. 457-458.

godsdienst, eredienst en geloof het beoogde doel wordt bereikt, omdat de invulling van deze begrippen weer door de eigen godsdienstige grondslag van de kerkgenootschappen wordt bepaald. De invulling ervan kan wellicht als ruim of als strikt worden beschouwd, maar de rechter dient op grond van de godsdienstvrijheid en de scheiding van kerk en staat de wijze waarop de kerkgenootschappen aan hun godsdienstige grondslag vorm en gestalte geven, te respecteren.

In een in 1988 verschenen artikel herziet Oldenhuis naar aanleiding van de nieuwe Wet op de bejaardenouderden zijn eerder ingenomen standpunt. Kerkelijke instellingen met een maatschappelijk karakter kunnen kerkgenootschappen als zelfstandige onderdelen inrichten. De kerkgenootschappen zijn derhalve vrij om caritatieve zorginstellingen overeenkomstig hun godsdienstige grondslag als zelfstandige onderdelen in te richten dan wel deze in andere burgerlijke rechtspersonen, zoals in een vereniging of stichting, onder te brengen.³⁰ Wat de instellingen met een louter bedrijfsmatig of commercieel karakter betreft, handhaaft Oldenhuis zijn eerder ingenomen standpunt: deze kunnen niet als zelfstandig onderdeel gelden.³¹ Verwijzend naar dit artikel van Oldenhuis wordt dit standpunt in de achtste druk van het Asser-commentaar van 1997 overgenomen.³² Ten aanzien hiervan dient te worden opgemerkt, dat de commerciële activiteiten doorgaans deel uitmaken van een zelfstandig onderdeel. Zo ontplooiën kloostergemeenschappen bedrijfsmatige activiteiten om in hun levensonderhoud te voorzien (agrarisch bedrijf, bierbrouwerij, wijnstekerij, drukkerij, boekhandel et cetera). Wanneer deze activiteiten in een aparte rechtsvorm worden ondergebracht, dan wordt daarvoor niet het zelfstandig onderdeel gekozen maar een andere passende burgerlijke rechtsvorm. Maar ook ten aanzien van bedrijfsmatige en commerciële activiteiten speelt de vraag, of deze niet in zelfstandige onderdelen kunnen worden ondergebracht. De rechtsleer beaamt immers, dat kerkelijke beheersfondsen als zelfstandige onderdelen worden ingericht. Deze fondsen, zo zou gezegd kunnen worden, zijn bedrijfsmatig en commercieel actief, zij het ter behartiging van kerkelijke belangen en doelen. De kwestie zou kunnen spelen, wanneer de rechtsvorm van het zelfstandig onderdeel louter en alleen wordt gebruikt om zich aan wettelijke regelingen te onttrekken. Maar ook als dat het geval zou zijn, dan dient toch de vraag aan de orde te komen, of de inrichtingsvrijheid van de kerkgenootschappen dit per se in de weg staat. De reflectie ter zake hiervan dient nog te worden verrijkt.

³⁰ Zie ook: A.H. Santing-Wubs, *o.c.*, p. 26.

³¹ F.T. Oldenhuis, 'Kerkgenootschappen en zelfstandige onderdelen', *WPNR* 5865 (1988), p. 156. Zie ook, *id.*, *o.c.*, *WPNR* 5486 (1979), p. 456-458.

³² Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 261.

Ten aanzien van het religieus karakter wordt in de zevende druk van het Asser-commentaar toegevoegd, dat een zelfstandig onderdeel niet rechtstreeks op de godsverering gericht hoeft te zijn. Daarbij wordt gewezen op de artikelen van Oldenhuis en op de Wet op de bejaardenoorden die erkent, dat een bejaardenoord een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap kan zijn.³³ In de achtste druk van het Asser-commentaar van 1997 herneemt de bewerker zijn eerder voor de KNAW ingenomen standpunt, dat een zelfstandig onderdeel rechtstreeks op de godsdienstbeoefening betrokken dient te zijn.³⁴ Ook voor hetgeen rechtstreeks en niet-rechtstreeks op de godsverering betrekking heeft, geldt dat de eigen godsdienstige grondslag van het kerkgenootschap ten aanzien hiervan bepalend is. Godsverering is een godsdienstig begrip, dat kerkgenootschappen strikt (eredienst) en breed (eredienst en caritas) kunnen verstaan.

In deze samenhang is ook een uitspraak van het Hof Den Haag relevant, die kenbaar is uit een arrest van de Hoge Raad.³⁵ In deze uitspraak verwerpt het hof de opvatting van de President van de Rechtbank Den Haag, *dat als zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap alleen die lichamen in aanmerking komen, waarin activiteiten met een uitsluitend, althans nagenoeg uitsluitend religieus karakter plaatsvinden*. Het hof hanteert een bredere interpretatie, die de Hoge Raad in stand laat: *Het is van algemene bekendheid dat tal van rooms-katholieke kloosterorden op commerciële wijze het boerenbedrijf uitoefenen, terwijl dit in de protestantse wereld ook voorkomt. Van kerkelijke zijde heeft men voorts vanouds scholen, bejaardentehuizen, ziekenhuizen en andere sociale en culturele activiteiten ondernomen, waarvoor soms de privaatrechtelijke vorm van een stichting of een vereniging gebruikt wordt, doch ook die van zelfstandig onderdeel, zonder dat de rechtsgeldigheid van een optreden in de laatste vorm ooit aangevochten is*. Daarmee respecteert het hof de inrichtingsvrijheid en de eigen godsdienstige grondslag van de kerkgenootschappen.

In een uitspraak van de Rechtbank Maastricht, waarnaar het Asser-commentaar van 1997 verwijst,³⁶ onderschrijft de rechter de opvatting van de partijen dat het R.-K. Armbestuur een zelfstandig onderdeel van het R.-K. Kerkgenootschap is. De rechtbank steunt deze opvatting op de aard en de statuten van de instelling, de zeggenschap van de bisschop als kerkelijk

³³ Asser/Van der Grinten/Maeijer, 1991 (2-II), p. 194 (1997, p. 261).

³⁴ Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 261.

³⁵ HR 31 oktober 1986, NJ 1987, 173. Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 261 verwijst ook naar deze uitspraak. Zie ook: F.T. Oldenhuis, *o.c.*, WPNR 5865 (1988), p. 155-156; A.H. Santing Wubs, *o.c.*, p. 29-30.

³⁶ Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 262.

ambtsdrager en de religieus-caritatieve doelstelling.³⁷ De rechtbank toetst derhalve op basis van meerdere criteria.

III. Het canoniek recht

Het canoniek recht van de R.-K. Kerk kent een eigen rechtspersonenrecht. Dit wordt wereldwijd in het Wetboek van Canoniek Recht van 1983 geregeld.³⁸ Voor de situatie in Nederland hebben de diocesane Bisschoppen van de Nederlandse Kerkprovincie op basis van het kerkelijk wetboek in 1994 de Algemene Bepalingen voor kerkelijke rechtspersonen en katholieke burgerlijke rechtspersonen in de R.-K. Kerkprovincie in Nederland vastgesteld. Verder is in deze samenhang ook het Reglement voor het R.-K. Kerkgenootschap van belang, dat in 1996 mede op basis van het kerkelijk wetboek is vastgesteld.

III.a. Het Wetboek van Canoniek Recht³⁹

Naast fysieke personen onderscheidt het kerkelijk wetboek morele en rechtspersonen. De R.-K. Kerk als geheel en de Apostolische Stoel zijn morele personen. Beide genieten naar hun aard (*ipso facto et ipso iure*) rechtspersoonlijkheid, los van enige toekenning of erkenning ervan. De kerkelijke rechtspersonen zijn van positief recht. Rechtspersoonlijkheid wordt verkregen óf krachtens een kerkelijke wet óf op grond van een uitdrukkelijke toekenning ervan door het kerkelijk gezag. De kerkelijke rechtspersoonlijkheid stelt een kerkelijke instelling in staat om als een eenheid naar buiten toe op te treden; de kerkelijke rechtspersoon is daartoe rechtsbevoegd en handelingsbekwaam.⁴⁰

Kerkelijke rechtspersonen

Kerkelijke rechtspersonen zijn subjecten van canonieke rechten en plichten.⁴¹ Ze behartigen bepaalde kerkelijke taken en doelen. De

³⁷ Rb. Maastricht, 19 september 1991, *NJ* 1992, 490.

³⁸ http://www.vatican.va/archive/ENG1104_INDEX.HTM

Voor de oosters-katholieke Kerken geldt de *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* met een eigen rechtspersonenrecht (cc. 909-919). Dat blijft hier buiten beschouwing.

³⁹ Oftewel de *Codex Iuris Canonici* (verder *CIC*).

Zie: Aymans-Mörsdorf, *Kanonisches Recht, Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, Band I, Paderborn: Schöningh, 1991, p. 307-328; Huysmans, R.G.W. *Algemene Normen van het Wetboek van Canoniek Recht*, *Novum Commentarium Lovaniense*, Leuven: Peeters, 1993, p. 222-244; Kennedy, R.T., "Juridic Persons", in: *New Commentary on the Code of Canon Law*, J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green (ed.), New York: Paulist, 2000, p. 154-176; Pree, H., canones 113-123, in: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Essen: Ludgerus (losbladig).

⁴⁰ Canones 113-114, 120, *CIC*.

⁴¹ Canon 113, § 2, *CIC*.

kerkelijke taken en doelen kunnen uit de bepalingen van het kerkelijk wetboek worden afgeleid. Het geven van een uitputtende opsomming is niet mogelijk, omdat de in de bepalingen genoemde taken en doelen een indicatief karakter hebben en geen definitieve afbakening van kerkelijkheid formuleren. Globaal kunnen de volgende taken en doelen worden onderscheiden:

- De gemeenschappelijke viering van de goddelijke eredienst en de behartiging van de pastorale zorg. Deze rechtspersonen omvatten de duurzame inrichting van de katholieke kerk, waartoe de bisdommen, parochies, kerkprovincie en bisschoppenconferentie behoren.⁴²
- De zorg voor het levensonderhoud van de kerkelijke bedienaren. Hiervoor kunnen aparte fondsen met kerkelijke rechtspersoonlijkheid worden ingericht.⁴³
- Het institutionele religieuze leven, waartoe de kloostergemeenschappen behoren.⁴⁴
- Werken van vroomheid, apostolaat en caritas, hetzij geestelijk hetzij wereldlijk van aard.⁴⁵ Hiertoe worden naast de godsdienstige verenigingen en vrome stichtingen ook de kerkelijke zorginstellingen gerekend.
- De zorg voor katholieke educatie, waartoe de kerkelijke onderwijsinstellingen behoren.⁴⁶

De instellingen die rechtspersoonlijkheid kunnen verwerven, zijn óf gehelen van personen, zoals de geloofsgemeenschappen (parochie, bisdom) en de verenigingen van gelovigen, óf gehelen van zaken, waarmee een kerkelijk doel wordt nagestreefd en die doorgaans als vrome stichtingen (*pia foundationes*) worden getypeerd. Het kerkelijk wetboek formuleert een kaderwetgeving. De taak, inrichting en werkwijze van de duurzame organisatie van de kerk, waartoe de instellingen voor de eredienst en de pastorale zorg en de instellingen van het institutionele religieuze leven behoren, worden in het kerkelijk wetboek geregeld. Maar deze normen dienen met het oog op de plaats en de omstandigheden nader te worden geconcretiseerd. Het doel, de inrichting en werkwijze van de verenigingen van gelovigen, de vrome stichtingen, de fondsen en de zorgen educatieve instellingen worden, aangepast aan plaats en omstandigheden, in de eigen statuten van deze instellingen geregeld. Deze statuten dienen door het kerkelijk gezag te zijn goedgekeurd alvorens rechtspersoonlijkheid kan worden verleend.⁴⁷

⁴² Canones 222, § 1, 368, 369, 431, § 1, 447, 515, 519, 1254, § 2, *CIC*.

⁴³ Canones 222, § 1, 1254, § 2, 1274, *CIC*.

⁴⁴ Canon 634, § 1, *CIC*.

⁴⁵ Canones 222, § 1, 114, § 2, 298, 327, 1254, § 1, 1299, § 1, 1301, *CIC*.

⁴⁶ Canon 800, § 1, *CIC*.

⁴⁷ Canones 94, 116, § 1, 117-118, 304, *CIC*.

Het kerkelijk wetboek regelt ook de vermogensrechtelijke bevoegdheid en handelingsbekwaamheid van kerkelijke rechtspersonen. Naast de morele personen zijn de kerkelijke rechtspersonen bevoegd en bekwaam om vermogen te verwerven, te bezitten, te beheren en te vervreemden.⁴⁸ Voor het sluiten van contracten recipieert het canoniek recht het plaatselijk geldend burgerlijk recht.⁴⁹

Publieke en private rechtspersonen

Het canoniek recht onderscheidt publieke en private kerkelijke rechtspersonen.

De publieke kerkelijke rechtspersonen behartigen taken en doelen, die het openbaar welzijn van de kerk betreffen. Ze hebben een kerkambtelijk karakter en handelen (voor zover hun taak en doel reikt) in naam van de kerk.⁵⁰ Tot de publieke rechtspersonen behoren de instellingen, waaraan het kerkelijk gezag rechtstreeks leiding geeft. Deze instellingen genieten publieke kerkelijke rechtspersoonlijkheid op grond van de (canonieke) wet. Daarnaast zijn er instellingen, waaraan het kerkelijk gezag publieke rechtspersoonlijkheid heeft verleend. Deze rechtspersonen staan onder de hogere leiding van het kerkelijk gezag en de inrichting en werkwijze ervan worden in de statuten geregeld.⁵¹ Voor publieke kerkelijke rechtspersonen is niet de taak of het doel van de instelling bepalend, maar de toekenning van publieke rechtspersoonlijkheid door het kerkelijk gezag.

Het vermogen van de publieke rechtspersonen is kerkelijk vermogen (*bona ecclesiastica*), waarop het canoniek vermogensrecht van toepassing is. Dit betekent ook, dat het vermogensbeheer onder bijzonder toezicht van het kerkelijk gezag staat. Zo zijn publieke rechtspersonen jaarlijks verplicht om hun jaarrekening ter beoordeling aan het hogere kerkelijk gezag voor te leggen.⁵² Voor het stellen van ingrijpende rechtshandelingen is een machtiging dan wel verlof van het hogere kerkelijk gezag vereist.⁵³ Zo

⁴⁸ Canones 634, § 1, 1254, § 1, 1255, *CIC*.

⁴⁹ Canon 1290, *CIC*.

De receptie van het burgerlijk contractrecht gebeurt voor zover dit niet in strijd is met het goddelijk en het canoniek recht. Zie hierover: A.P.H. Meijers, *Het Vermogensrecht in het Wetboek van Canoniek Recht*, Novum Commentarium Lovaniense, Leuven: Peeters, 2000, p. 57-70; id., 'De verhouding van het canoniek recht tot het burgerlijk recht', *WPNR* 6456 (2001), p. 757-758.

⁵⁰ Canon 116, § 2, *CIC*.

⁵¹ Dit zijn onder meer de fondsen, waarmee in het levensonderhoud van de kerkelijke bedienaren wordt voorzien, en de vrome stichtingen, waarmee vrome wilsbeschikkingen worden nagekomen. Canones 1274, 1299, 1303, *CIC*.

⁵² Het hogere gezag is het kerkelijk gezag dat de rechtspersoon heeft opgericht of rechtspersoonlijkheid heeft verleend.

⁵³ Canones 638, 1281, 1287, § 1, 1291-1995, *CIC*. Voor het bisdom en voor verhuur bestaan nog aparte regelingen: canon 1277, 1297, *CIC*.

heeft een parochie voor het stellen van deze rechtshandelingen de schriftelijke machtiging van de diocesane bisschop nodig.⁵⁴

De private kerkelijke rechtspersonen zijn de kerkelijke instellingen die op initiatief van de gelovigen tot stand zijn gekomen en waarmee kerkelijke doelen worden nagestreefd. Private rechtspersoonlijkheid wordt door uitdrukkelijke toekenning ervan door het kerkelijk gezag verkregen.⁵⁵ Alhoewel de private rechtspersonen op eigen naam (en dus niet in naam van de kerk) handelen, hebben zij een kerkelijk karakter.⁵⁶

Het vermogen van de private kerkelijke rechtspersonen is geen kerkelijk vermogen, maar “gewoon” vermogen. Het vermogensbeheer staat onder het algemeen toezicht van het kerkelijk gezag en wordt in de statuten nader geregeld.⁵⁷

Voor de kerkelijke verenigingen die op initiatief van de gelovigen zijn opgericht, maar die geen kerkelijke rechtspersoonlijkheid bezitten, regelt het kerkelijk wetboek, dat de leden mede-eigenaars en medebezitters van het verenigingsvermogen zijn en dat zij hoofdelijk aansprakelijk zijn voor door een gemachtigde of beheerder voor de vereniging aangegane verplichtingen.⁵⁸

III.b. De Algemene Bepalingen⁵⁹

De Algemene Bepalingen voor kerkelijke rechtspersonen en katholieke burgerlijke rechtspersonen in de R.-K. Kerkprovincie in Nederland (verder: Algemene Bepalingen) regelen de doorwerking van de bepalingen van het kerkelijk wetboek met het oog op situatie in Nederland. De Algemene Bepalingen omvatten naast regels voor publieke en private kerkelijke rechtspersonen ook regels voor burgerlijke rechtspersonen op katholieke grondslag.

De Algemene Bepalingen regelen alleen de kerkelijke instellingen waaraan door het kerkelijk gezag kerkelijke rechtspersoonlijkheid wordt toegekend. Als doelstelling wordt de uitoefening van de R.-K. godsdienst genoemd. In de statuten dient te worden bepaald, dat de Algemene Bepalingen op de rechtspersoon van toepassing zijn. De statuten worden in de regel in een

⁵⁴ Zie: Hof 's-Hertogenbosch, 8 juli 1991, *KG* 1991, 368, *NJ* 1992, 89.

⁵⁵ Canones 114, § 1, 299, 322, *CIC*. De bepalingen voor de kerkelijke verenigingen zijn analogisch op de kerkelijke stichtingen toepasbaar.

⁵⁶ *Communicationes*, 22 (1989), 143-145.

⁵⁷ Canon 325, *CIC*.

⁵⁸ Canon 310, *CIC*.

⁵⁹ www.katholiekederland.nl/documents/kerkrecht/Rechtspersonen_11.pdf

notariële akte vastgelegd.⁶⁰ Uit de statuten dient te blijken of de instelling een publieke dan wel een private kerkelijke rechtspersoon is. Een kopie van het besluit tot toekenning van kerkelijke rechtspersoonlijkheid kan aan de statuten worden gehecht.

Voor de publieke rechtspersonen worden de rechtshandelingen opgesomd, waarvoor een machtiging dan wel verlof van het hogere kerkelijk gezag wordt vereist. Zowel de publieke als de private rechtspersonen behoeven voor het oprichten, verbouwen of opheffen van ruimten voor de eredienst de schriftelijke toestemming van het hogere kerkelijk gezag. Publieke rechtspersonen dienen de jaarrekening ter goedkeuring aan het hogere kerkelijk gezag voor te leggen; private rechtspersonen alleen ter kennisname.⁶¹

De Algemene Bepalingen regelen, dat publieke en private kerkelijke rechtspersonen als zelfstandige onderdelen van het R.-K. Kerkgenootschap burgerlijke rechtspersoonlijkheid genieten in de zin van art. 2:2 BW. Daarbij wordt naar het Reglement van het R.-K. Kerkgenootschap verwezen. Het rechtspersoonlijk karakter naar burgerlijk recht dient in de statuten te worden vermeld.⁶²

Tenslotte formuleren de Algemene Bepalingen nog enkele regels voor de burgerlijke rechtspersonen op katholieke grondslag. Deze regels betreffen met name de burgerlijke stichtingen en verenigingen, die het predikaat *katholiek* voeren. Om dit predikaat te kunnen voeren, dienen de statuten door het kerkelijk gezag te zijn goedgekeurd. In de statuten, die aan de Algemene Bepalingen dienen te beantwoorden, dient de katholieke grondslag te zijn verankerd. Op deze burgerlijke rechtspersonen zijn de Algemene Bepalingen van toepassing, hetgeen in de statuten dient te worden vermeld. Het toezicht van het kerkelijk gezag beperkt zich tot de katholieke grondslag van deze burgerlijke rechtspersoon.⁶³ De katholieke burgerlijke rechtspersonen zijn geen zelfstandige onderdelen van het R.-K. Kerkgenootschap: het zijn burgerrechtelijke stichtingen en verenigingen op godsdienstige grondslag.

⁶⁰ Artikelen 11, 12, 16, *Algemene Bepalingen*.

⁶¹ Artikelen 7, 20-22, 25, *Algemene Bepalingen*.

⁶² Artikelen 2 sub d, 11, lid 3, 16, *Algemene Bepalingen*.

Wat de burgerlijke rechtspersoonlijkheid van de publieke en de kerkelijke rechtspersonen betreft, verwijzen de Algemene Bepalingen naar art. 7 van het Reglement van het R.-K. Kerkgenootschap. Artikel 7 noemt alleen de door het kerkelijk gezag opgerichte kerkelijke instellingen die publieke kerkelijke rechtspersoonlijkheid genieten. Uit de Toelichting op het Reglement blijkt, dat art. 7 ook de kerkelijke instellingen omvat, die door het kerkelijk gezag zijn erkend en die private kerkelijke rechtspersoonlijkheid genieten. Anders: Rechtbank Arnhem, 30 januari 2008, *LJN BC3090*.

⁶³ Artikelen 28, 32, 33, 35, *Algemene Bepalingen*. Voor de katholieke onderwijsinstellingen bestaan aparte regelingen (art. 42, *Algemene Bepalingen*).

III.c. Het Reglement van het R.-K. Kerkgenootschap⁶⁴

Het Reglement van het R.-K. Kerkgenootschap gaat terug op de Wet op de kerkgenootschappen van 1853, die de kerkgenootschappen verplichtte om hun inrichting en bestuur aan de Minister van Justitie bekend te maken.⁶⁵

Deze wet is bij de inwerkingtreding van de Wet openbare manifestaties van 1988 ingetrokken. In 1996 is het Reglement van 1923 aan de bepalingen van het kerkelijk wetboek van 1983 aangepast.

De R.-K. Kerkprovincie in Nederland, als onderdeel van de universele R.-K. Kerk, wordt als kerkgenootschap aangemerkt. De bisdommen, het ordinariaat van de Nederlandse Strijdkrachten, de parochies, de dekenaten, de seminaries, de kloostergemeenschappen, de personele prelaturen en de andere door het kerkelijk gezag opgerichte instellingen zijn overeenkomstig het Reglement kerkgenootschappen dan wel zelfstandige onderdelen ervan, die ingevolge art. 2:2 BW burgerlijke rechtspersoonlijkheid genieten.⁶⁶

Deze beknopte uiteenzetting van het canoniek recht maakt duidelijk, dat de Algemene Bepalingen en het Reglement regelen, welke kerkelijke instellingen als zelfstandige onderdelen van het R.-K. Kerkgenootschap worden aangemerkt. Deze regeling laat de bevoegdheid van de burgerlijke rechter onverlet, die hierover oordeelt.

IV. Slotoverwegingen

Het zelfstandig onderdeel is een burgerlijk rechtsbegrip. De zelfstandige onderdelen zijn evenals de kerkgenootschappen rechtspersonen *sui generis*.⁶⁷ De rechter toetst of van een zelfstandig onderdeel sprake is. De kerkgenootschappen zijn vrij om instellingen van het kerkgenootschap als zelfstandige onderdelen in te richten. Het is op deze basis, dat het canoniek recht (het statuut van het R.-K. Kerkgenootschap) het zelfstandig onderdeel regelt en deze burgerlijke rechtsvorm als het ware in de eigen rechtsorde recipieert.

Zowel uit het Asser-commentaar als uit de parlementaire geschiedenis van art. 2:2 BW blijkt, dat de rechter dient te toetsen of een kerkelijke

⁶⁴ http://62.144.115.184/rkkerk/kerkprovincie/kerkrecht/detail_objectID676151.html

⁶⁵ Artikel 1, *Wet op de Kerkgenootschappen*. Zie: <http://www.ntkr.nl/ntkr/art.php?id=12>

Alhoewel de op deze wet berustende bekendmaking burgerrechtelijk irrelevant is (Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 259), is dit Reglement niettemin in de burgerlijke rechtspraak wel van belang. Zie bijv. HR 30 oktober 1987, *NJ* 1988, 392, Hof 's-Hertogenbosch 20 juni 2006, *LJN* AY0421.

⁶⁶ Artikel 1, *Reglement R.-K. Kerkgenootschap*.

⁶⁷ Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 260.

instelling als zelfstandig onderdeel aan het burgerlijk rechtsverkeer kan deelnemen. Daarvoor is het noodzakelijk, dat de kerkelijke instelling een corporatief karakter heeft en als eenheid naar buiten toe kan optreden (vermogen, organen voor interne besluitvorming en externe vertegenwoordiging). Dit zal doorgaans feitelijk zo zijn, omdat de rechter ten aanzien van bestaande aan het burgerlijk rechtsverkeer deelnemende kerkelijke instellingen toetst of het zelfstandige onderdelen zijn. De burgerlijke rechter toetst derhalve het rechtspersoonlijk karakter van de kerkelijke instelling en dient daarmee aan de hand van burgerrechtelijke criteria een burgerrechtelijk belang, waarmee de kerkgenootschappen bij de inrichting van hun zelfstandige onderdelen rekening dienen te houden.

Overeenkomstig art. 2:2 lid 2 BW toetst de rechter aan de hand van het eigen statuut van het kerkgenootschap, waaruit het rechtspersoonlijk karakter van de kerkelijke instelling en de band met het kerkgenootschap dient te blijken. Het Asser-commentaar verwijst in deze naar de organieke regels van het kerkgenootschap en de parlementaire geschiedenis naar de kerkelijke regelingen. Het statuut omvat naast algemene kerkelijke regelingen ook de bijzondere voor bepaalde kerkelijke instellingen vastgestelde statuten, zoals uit het canoniek recht blijkt.

Het is derhalve ook met het oog op de rechtszekerheid te betreuren, dat de Commissie Gelijke Behandeling en de Rechtbank Arnhem (zie de inleiding van deze bijdrage) met terzijdelegging van de statuten tot een oordeel komen. Dit beantwoordt niet aan de inhoud en strekking van art. 2:2 BW.

Dient de rechter zich over het religieus oftewel het kerkelijk karakter van de zelfstandige onderdelen uit te spreken? Noch het BW noch enige andere wet formuleert een criterium met het oog op het religieus of kerkelijk karakter van de zelfstandige onderdelen.⁶⁸ Op grond van de inrichtingsvrijheid van kerkgenootschappen, waarmee de kerkgenootschappen hun godsdienstige grondslag vorm en inhoud geven, en de scheiding van kerk en staat dient de rechter zich ten aanzien hiervan terughoudend op te stellen. Het in de Toelichting van het (N)BW genoemde criterium van het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen beoogt de zelfstandige onderdelen van de burgerrechtelijke stichtingen en verenigingen op godsdienstige grondslag te onderscheiden, hetgeen blijkt uit het feit, dat deze instellingen als burgerrechtelijke stichtingen en verenigingen zijn opgericht en in de daarvoor bestemde burgerlijke registers zijn ingeschreven.⁶⁹ Aan dit criterium kan derhalve

⁶⁸ Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 261.

⁶⁹ Voor kerkelijke stichtingen die reeds vóór de inwerkingtreding van boek 2 (N)BW zijn opgericht, kan er onduidelijkheid bestaan, omdat de oude Wet op de Stichtingen niet op kerkelijke stichtingen van toepassing was (art. 28, WSt). Deze bepaling is in het (N)BW

geen zelfstandige betekenis worden toegekend. Verder blijkt, dat het formuleren van nadere criteria met het oog op het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen niet tot de beoogde duidelijkheid en rechtszekerheid leidt. Zowel uit het Asser-commentaar als uit de artikelen van Oldenhuis blijkt, dat eerder ingenomen standpunten op grond van de wetgeving en de rechtspraak dienen te worden herzien. Op grond van de inrichtingsvrijheid van kerkgenootschappen, dat aan art. 2:2 BW ten grondslag ligt, is het ook onwenselijk om kerkgenootschappen “te verbieden” om bepaalde kerkelijke instellingen als zelfstandige onderdelen te regelen en ze “te dwingen” hiervoor geen of een andere burgerlijke rechtsvorm te kiezen.⁷⁰ Op grond hiervan kan worden geconcludeerd, dat het niet wenselijk is, dat de rechter en de rechtsleer zich over het religieus karakter van de zelfstandige onderdelen uitspreken.⁷¹ De rechterlijke toetsing dient zich te beperken tot de toetsing van het rechtspersoonlijk karakter van de zelfstandige onderdelen en de statutaire band met het kerkgenootschap.

niet overgenomen. (Zie: Asser/Maeijer, 1997 (2-II), p. 263). Volgens de Overgangsbepaling NBW art. 57 moeten kerkelijke stichtingen voldoen aan de eisen van het BW.

⁷⁰ In geval zelfstandige onderdelen doelen nastreven of activiteiten ontplooiën in strijd met de wet (zie: art. 2:2 BW), is er een taak weggelegd voor de rechter. Het gaat dan om doelen en activiteiten, die voor alle burgerlijke rechtspersonen verboden zijn.

⁷¹ Dit sluit echter niet uit, dat de rechter het religieus of godsdienstig karakter van het kerkgenootschap toetst. Cnf. HR 31 oktober 1986, *NJ* 1987, 173.